

Lisa 1

Ülesanne: Lugege läbi järgmine katkend. Mis sündmusega on tegu? Tooge tekstist kolm näidet, mille põhjal te otsustasite.

Allikas A

Oli neljapäev, 24. märts 1949. a.

Metsades valendas veel lumi. Siin-seal nirisesid veeojad. Maanteel aga kündsid autorattad sügavaid vagusid pehmesse porri. Ja kõige selle üle naeratas päike nii heatahtlikult pilvitus taevas.

Kas võisin ma aimata keset seda ilusat kevadpäeva, milline saabub öö, millised tulevad järgmised päevad? Ei, siis ei teadnud ma veel, kui karm võib olla saatus.

Kuid veel enne, kui hämarus laskus kodunurmedele, saabus teade, õudne teade... See oli teade sellest, et jälle tuleb see, mis 1941. a juunis, see, mida eestlased ei suuda iialgi unustada...

Juba varem teadsime, et kui eestlasi tabab taas selline saatus, oleme meie esimeste minejate hulgas. Kuid nüüd kuulates, et see on nii lähedal, ma siiski ei uskunud, ei suutnud harjuda mõttega, et midagi nii kohutavat taas võib tulla.

Ei, see ei või tõsi olla...

Raske oli seda uskuda ka isal ja emal. Kuid siiski otsustas isa end öösel varjata, ema pidi lastega koju jääma.

Allikas: Kati [=Lembi Saksakulm]: Kannatuste päevil (1949–1953) lk 1.

Oli neljapäev, 24. märts 1949. a.

Metsades valendas veel lumi. Siin-seal nirisesid veeojad. Maanteel aga kündsid autorattad sügavaid vagusid pehmesse porri. Ja kõige selle üle naeratas päike nii heatahtlikult kõrge pilvitus taevas.

Kas võisin ma aimata keset seda ilusat kevadpäeva, milline saabub öö, millised tulevad järgmised päevad? Ei, siis ei teadnud ma veel, kui karm võib olla saatus.

Kuid veel enne, kui hämarus laskus kodunurmedele, saabus teade, õudne teade... See oli teade sellest, et jälle tuleb see, mis 1941. a. juunis, see, mida eestlased ei suuda iialgi unustada -

Juba varem teadsime, et kui eestlasi tabab taas selline saatus, oleme meie esimeste minejate hulgas. Kuid nüüd kuulates, et see on nii lähedal, ma siiski ei uskunud, ei suutnud harjuda mõttega, et midagi nii kohutavat võib taas tulla.

Ei, see ei või tõsi olla...

Raske oli seda uskuda ka isal ja emal. Kuid siiski otsustas isa end öösel varjata, ema pidi lastega koju jääma.

Tööleht 1

NSV Liidu poolt läbi viidud küüditamised Eestis

Küüditamine on elanike kodukohast väljasaatmine ja sunniviisiline ümberasustamine ehk deporteerimine. Küüditamist loetakse inimsusevastaseks kuriteoks. Eesti puhul saab rääkida ümberasustamisest ja väljasaatmisest tinglikult, sest paljud, eelkõige 1941. aastal küüditatud, paigutati töö-vangilaagritesse ehk vangistati, mitte ei asustatud ümber. 1941 lahutati küüditatavad kaheks: arreteeritavateks (perepead) ja väljasaadetavateks (asumisele saadetavad perekonnaliikmed). Juuniküüditamise eesmärgiks oli „vaenulike“ inimkategoriate kõrvaldamise teel kindlustada NSV Liidu võim annekteeritud territooriumitel. 1949. aasta märtsiküüditamisel oli kaheks peamiseks eesmärgiks eemaldada ühiskonnast need talupidajad (kulakud), kellest nähti ohtu kollektiviseerimisele ja kõrvaldada iseseisvusmeelsete ehk nn natsionalistide ja metsavendade (bandiitide) toetajad. Kokku küüditati juuniküüditamisel umbes 10 000 isikut kõigist elanikkonnakihtidest, märtsiküüditamisel oli neid üle 20 000.

Ülesanne: lugege allikas läbi ja vastake selle ning eelteadmiste põhjal küsimustele kirjalikult.

1. Kas inimesed oskasid küüditamist oodata? Põhjendage oma seisukohta.
2. Mis võis olla põhjuseks, et abikaasad eraldati oma perekondadest?
3. Kuidas käitusid inimesed antud olukorras? Tooge tekstist erinevaid näiteid.

Allikas B. Esimene küüditamine

Ants Kongasele anti kohe käsk söögituppa puhveti juurde nurka astuda ja käed üles. Sõdur-püssimees juurde valvesse. Siiski püss jäi rahulikult sõduri paremasse kätte kõrvale. Üks sõduritest tuli pere magamistuppa, kus magas ka laps. Sõdur hakkas vene keeles karjuma: Riidesse, riidesse! Püss siiski laskevalmis ei olnud. Marta Kongas oli öösärgis ja tahtis riietuda. Tahtis ütelda, et pööraku sõdur end kõrvale, aga ta ei osanud vene keeles seda ütelda. Siis näitas ta kehaga, et keeraku sõdur temale selg. Selle peale venelane naeris ainult. Ja siis südametäiega hakkas Marta sõduri nähes riietuma ning sõdur muigas selle toimuva juures. Marta nuttis kogu aja, sellest ärkas ka laps ja hakkas ema härda nutu peale nutma.

Eestlastest äraviijad ütlesid, et aega on 15 minutit, kuid sai siiski hoopis rohkem tegutseda. Anti käsk kaasa võtta talveriietus. Ants küsis siis, et kuhu siis minek tuleb. Talle vastati, et seda näete kohapeal. Marta oli nii ärevil, pealegi veel rase, et ei osanud midagi õieti teha. Hakkas kapist üht-teist otsima. Oleks pidanud kaasa võtma ka esimesest lapsest allesjäänud beebiasjad, kuid ei taibanud seda. Rasedust ei tulnud sel momendil üldse meelde. Pakkimisel ei teadnud ju, et mehed eraldatakse perekonnast. Marta pakkis ka mehe talvepalitu, kuid et mees eraldati temast Jõgeval, jäi mees eraldi olles ainult suveülikonnaga.

Kui jõuti raudteejaama, oli sinna juba palju rahvast kokku toodud. Inimesed olid ähmi täis ja nüüd ei oska tagantjärgi öeldagi, kus need vagunid Jõgeva raudteejaamas seisid. Kõik nutsid ja muretsesid. Kui Põltsamaalt autod kohale

jõudsid, võeti Ants ja teised nooremad mehed kohe perede juurest ära ja viidi püssimeeste vahel kaugemale. Aru ei saanudki, kuhu mehed pandi.

Ruttu-ruttu aeti ka pered omaette vagunitesse. Need olid trellitatud loomavagunid. Vagunisse paigutati 52 (?)¹, inimest. Loomavagunitesse olid narid tehtud. Vaguni mõlemad pikiküljed olid kolmekordseid narisid täis, samuti olid vaguni keskel narid ja ikka jäi asemetest puudu. /---/ Vaguni keskel asus WC – see oli üks toru, kuhu tuli oma asjad õiendada. Aga õnneks olid naised taibukad ja asetasisid lina ümber, et siis viisakamalt potil käia.

Eestis olles said nad eestlastelt süüa. Ju need siis teadsid, et sellised rongid sõidavad ja tahtsid veel aidata õnnetuid inimesi. Nii oli Tartu taga üks jaam, mida nimetati inimeste poolt Orava jaamaks. Rong peatus ja Eesti naised olid jaamas pangedega, kus olid keedetud soojad kartulid sees. Vagunist lubati välja tulla ja igale anti kamalugu sooje kartuleid. /---/ Marta meenutas, et need naised olid omapäraselt riides, vast olid need Setumaa naised. Riigi poolt pakuti hirsiputru hoopis hiljem kuskil Venemaa südames. See puder oli maitsetu.

Reis Siberisse kestis kuu aega. /---/ Kui oli jaamas peatus, siis lasti lastel välja minna vett tooma. Täiskasvanuid ei usaldatud, viimaks põgenevad ära. Toodi külma vett. Joogiks jätkus ikka, aga pesta ei saanud."

Kull, Helle: 14. juuni 1941. a küüditamisest Põltsamaa kihelkonnas.
Mälestusi inimestelt nende karmist elust Siberis. lk 3, 6, 10 ja 12–14.

---

1 küsimärk on esitatud mälestustes – autori märkus

Tööleht 2

NSV Liidu poolt läbi viidud küüditamised Eestis

Küüditamine on elanike kodukohast väljasaatmine ja sunniviisiline ümberasustamine ehk deporteerimine. Küüditamist loetakse inimsusevastaseks kuriteoks. Eesti puhul saab rääkida ümberasustamisest ja väljasaatmisest tinglikult, sest paljud, eelkõige 1941. aastal küüditatud, paigutati töö-vangilaagritesse ehk vangistati, mitte ei asustatud ümber. 1941 lahutati küüditatavad kaheks: arreteeritavateks (perepead) ja väljasaadetavateks (asumisele saadetavad perekonnaliikmed). Juuniküüditamise eesmärgiks oli „vaenulike“ inimkategoriate kõrvaldamise teel kindlustada NSV Liidu võim annekteeritud territooriumitel. 1949. aasta märtsiküüditamisel oli kaheks peamiseks eesmärgiks eemaldada ühiskonnast need talupidajad (kulakud), kellest nähti ohtu kollektiviseerimisele ja kõrvaldada iseseisvusmeelsete ehk nn natsionalistide ja metsavendade ("bandiitide") toetajad. Kokku küüditati juuniküüditamisel umbes 10 000 isikut kõigist elanikkonnakihtidest, märtsiküüditamisel oli neid üle 20 000.

Ülesanne: lugege allikas läbi ja vastake selle ning eelteadmiste põhjal küsimustele kirjalikult.

1. Mis probleemidega puutusid küüditatud kodumaale naasmisel kokku? Tooge tekstist näiteid.
2. Mis võis olla põhjuseks, et piirati endiste küüditatute liikumist? Kas see põhjus oli teie arvates põhjendatud?
3. Kas teie arvates pöördusid asumisel olnud inimesed tagasi kodumaale või vahetasid ühe elukoha teise vastu? Selgitage.

Allikas C. Naasemine kodumaale

2. Kui Stalin oli surnud ja Beria pukist kadunud, hakkas Marta Kongas avaldusi esitama Eestimaale saamiseks. Komandatuuri kaudu tuli iga kord eitav vastus. Aga siis 1958. a alguses saatis ta sellise kirja peaprokurörile teatega, et tema advokaadist mees Ants Kongass on surnud juba 1942. a 2. jaanuarist ja küsis, kui kaua peab tema pärast ta perekond veel Siberis elama. Ja seekord oli vastus jaatav. /---/ Naised tulid mõlemad Tartus maha. Edasi sõitis Marta bussiga Põltsamaale. Buss oli nii täis, et istekohta ei saanud. Oli imelik tunne, et vene naised rääkisid bussis muudkui, et meie Tallinn ja meie Tallinn. Elame nii ja elame naa. Seega olid 1958. aastal venelased juba harjunud, et Tallinn on nende linn, ja Marta oli selle ajani arvanud, et Tallinn oli ikka tema kunagise kodumaa linn. /---/ Et poeg Ago jõudis varem kodumaale, siis elas ta suvel tädi juures Põltsamaal ja nädalavahetustel sugulaste pool Kamaris. Töötas siis transporditöölisena autobasis, teenis raha, õppis eesti keelt, et siis järgmisel aastal TRÜ-sse sisseastumiseksamid teha."

Kull, Helle: 14. juuni 1941. a küüditamisest Põltsamaa kihelkonnas.
Mälestusi inimestelt nende karmist elust Siberis. lk 39 ja 41.

2. Kodumaale jõudsin 1950. a suvel. Tütar käis siis juba koolis. Olin õnnelik, kuid algas suur mure töökoha pärast. Kohti oli, kuid kui kuuldi minu kinniistumisest (*palgati Saksa võimude poolt masinakirjutajaks), paluti järgmine päev tagasi tulla põhjendusega, et meil on teisi kandidaate. Kui järgmisel päeval läksin vastust saama, öeldi viisakalt ära. Nii oli see igal pool. Läksin siis viimaks ehitusvalitsusse öövahiks, kus tuli peale valve veel kütta ka 18 ahju põlevkiviga. Hommikuks olin must kui neeger. Töötasin seal ligikaudu 2 aastat. See töö mõjus halvasti kopsudele. Õnneks leidis üks julge mees, kes võttis mu tööle. See oli tööndusartelli Teema direktor, rahvuselt venelane, kes ütles nii: „Sa ära karda ja tule tööle, terve Venemaa on kinni istunud.”

Makarova, Eva: [Ühe naise elulugu. 31.XII 1915–1973] lk 7.

3. Mind küüditati 1949. aastal Tallinnast ja Tallinna ei tohi ma elama asuda. 1970. aastal pakkus mulle Ehitusministeerium töökohta Tallinnas – Ehituse Organiseerimise Trusti peaökonomistik. Et sellele töökohale asuda, tuli kolida üle Tallinnasse. Tuli kirjutada avaldus Tallinna täitevkomiteele, et see lubaks mul asuda Tallinna elama, sest ametliku versiooni järgi on täitevkomitee see nõukogude võimu organ, kes otsustab, kas keegi konkreetne isik on kõlbulik temale alluval territooriumil elama või mitte. Täitevkomitee mulle luba ei andnud. /-/ Seejuures oli tolleaegne ehitusminister, Uno Jürisoo, kes oli nõukogude ministri kohta erakorraliselt intelligentne ja kena mees, saatnud täitevkomiteele minu avalduse toetamiseks ka omalt poolt kirja, kus ta palus, et minu asi soodsalt lahendataks, sest tal on mind Tallinnas vaja.

Arved küüditatutega ei olnud lõpetatud nende ametlikul asumiselt vabanemisel ja neid nähtavasti ei lõpetatagi. Kõigi kohta peetakse eriarvestust ja nende kohta kehtivad eripiirangud. Igapäevases elus neid piiranguid enamasti tunda ei ole, nad ilmnevad aga siis, kui tegu millegi erakorralisega. Ei ole meie perest näiteks keegi saanud luba sõita külla meie vennale, kes elab Ameerikas, kuigi 60-dail ja 70-date algupoolel anti selliseid lubasid üsna vabalt.”

Susi, Arno: Reis kaugele [Mälestused 1949. a küüditamisest ja elust Siberis 1944–1961] lk 147–148. Mälestus on kirjutatud aastal 1986.

Tööleht 3

NSV Liidu poolt läbi viidud küüditamised Eestis

Küüditamine on elanike kodukohast väljasaatmine ja sunniviisiline ümberasustamine ehk deporteerimine. Küüditamist loetakse inimsusevastaseks kuriteoks. Eesti puhul saab rääkida ümberasustamisest ja väljasaatmisest tinglikult, sest paljud, eelkõige 1941. aastal küüditatud, paigutati töö-vangilaagritesse ehk vangistati, mitte ei asustatud ümber. 1941 lahutati küüditatavad kaheks: arreteeritavateks (perepead) ja väljasaadetavateks (asumisele saadetavad perekonnaliikmed). Juuniküüditamise eesmärgiks oli „vaenulike“ inimkategooriate kõrvaldamise teel kindlustada NSV Liidu võim annekteeritud territooriumitel. 1949. aasta märtsiküüditamisel oli kaheks peamiseks eesmärgiks eemaldada ühiskonnast need talupidajad (kulakud), kellest nähti ohtu kollektiviseerimisele ja kõrvaldada iseseisvusmeelsete ehk nn natsionalistide ja metsavendade ("bandiitide") toetajad. Kokku küüditati juuniküüditamisel umbes 10 000 isikut kõigist elanikkonnakihtidest, märtsiküüditamisel oli neid üle 20 000.

Ülesanne. Lugege allikas läbi ja vastake selle ning eelteadmiste põhjal kirjalikult küsimustele.

1. Millega põhjendati inimeste küüditamisi?
2. Kui palju oli teie arvates inimesi, kes võisid end 24. märtsi ööl uinudes kindlalt tunda? Põhjendage paari lausega.
3. Kuidas hindate tingimusi vagunis? Tooge tekstist kaks näidet.

Allikas D. Ööl vastu 25. märtsi

Jutud sellest, et öösel hakatakse küüditama ja et selleks on mobiliseeritud suurel hulgal autosid, hakkasid ringi liikuma juba 24. märtsi päeval. /---/ Näis olevat kindel, et midagi halba on tulemas. Räägiti siiski veendunult, et küüditamine tuleb ainult maal. Sel ajal käis koos kolhooside moodustamisega ka äge kulakuks tegemine ja oli loogiline mõelda, et nüüd minnaksegi kulakutele kallale. Kõigil sigines aga hinge ärevus. See ärevus ja moraalne ettevalmistus oli nii tugev, et ma ärkasin öösel üles veel enne, kui meie ukse taga kloppimine algas.

Emma palus, et vanaema, ta oli siis 78 a vana, jäetaks maha. Ei nõustunud – on võetud nimekirja ja asi vask. /---/ See sõit (*jaama) oli mulle kõigi nende üheksa aasta üheks kõige võikamaks elamuseks. Öö oli kuuvalge ja hakkas ka koitma. Taevas oli kerges pilves ja valgus kuidagi tontlik. Tänavad inimestest tühjad, ainult siin ja seal tänava ääres seisvad veoautod ning kohvreid ja kompse peale kandvad inimesed.

Olime sattunud suurde, neljateljelisse kaubavagunisse, nn Pullmani. Vaguni kummasegi otsa olid ühe inimese pikkuses põiki läbi vaguni ehitatud kahekordsed narid. Kummasegi vaguni otsa võis naridele mahtuda vast 10–12 inimest. Kummaski vaguni otsas oli ka raudahi, korsten läbi lae väljas. Aknad olid suletud raudluukidega. Kokku oli meie vagunis, kui ma õigesti mäletan, 52 inimest. Ešelonis oli ca 60 vagunit ja umbes 2400 passaseeri. Meie vagunis oli inimesi väga erinevatest ühiskonnakihtidest. /---/ Edasi üks setu eit, nimi Burilina, oma raseda tütrega, kel

aeg õige kätte jõudmas. Eidel oli vist poeg teeninud saksa sõjaväes ja nüüd selle eest laagris, tütar aga aega teenivast punaarmeelest rase. Edasi Kärbid – vana pensionäride abielupaar, puruhaiged mõlemad, poeg saksa sõjaväe eest kinni. Siis tädi Kuuskor, eluaegne saunateenija, poeg olnud saksa sõjaväes ja vist juba laagris surnud. /---/ Siis kolm õde – 14-aastased kaksikud ja väike 6-aastane õeke, ilma emata. Nende laste isa oli laagris, ema ei olnud aga küüditamise ajal kodus ja lapsed toodi ära üksi. Ema andis end koju jõudes võimusele üles ja jõudis meile järele taga Uurali. Siis oli meie vagunis suur perekond. Ema seitsme 5–15 aastase lapsega. Ema oli südamehaige, sõidu ajal oli tal mitu atakki. Tema mees oli vist vangis surnud, ka saksa sõjaväes teenimise eest. Neil ei olnud pea midagi kaasas, olid viletsasti riides ja nagu hiljem selgus, ka täitanud./-/ Veel oli üks naine kahe 10–12. aastase pojaga. See naine oli endise mehe pärast, kellega ta enam hulka aega koos polnud elanud. Ta oli juba olnud abielus kellegi teisega. Tema vennad olid aga ägedad kommunistid ja olnud sel ööl ise teisi küüditamas kui oma õde ära viidi.

Susi, Arno: Reis kaugele [Mälestused 1949. a küüditamisest ja elust Siberis 1944–1961] lk 8–11.

Tööleht 4

NSV Liidu poolt läbi viidud küüditamised Eestis

Küüditamine on elanike kodukohast väljasaatmine ja sunniviisiline ümberasustamine ehk deporteerimine. Küüditamist loetakse inimsusevastaseks kuriteoks. Eesti puhul saab rääkida ümberasustamisest ja väljasaatmisest tinglikult, sest paljud, eelkõige 1941. aastal küüditatud, paigutati töö-vangilaagritesse ehk vangistati, mitte ei asustatud ümber. 1941 lahutati küüditatavad kaheks: arreteritavateks (perepead) ja väljasaadetavateks (asumisele saadetavad perekonnaliikmed). Juuniküüditamise eesmärgiks oli „vaenulike“ inimkategooriate kõrvaldamise teel kindlustada NSV Liidu võim annekteeritud territooriumitel. 1949. aasta märtsiküüditamisel oli kaheks peamiseks eesmärgiks eemaldada ühiskonnast need talupidajad (kulakud), kellest nähti ohtu kollektiviseerimisele ja kõrvaldada iseseisvusmeelsete ehk nn natsionalistide ja metsavendade ("bandiitide") toetajad. Kokku küüditati juuniküüditamisel umbes 10 000 isikut kõigist elanikkonnakihtidest, märtsiküüditamisel oli neid üle 20 000.

Ülesanne. Lugege allikas läbi ja vastake selle ning eelteadmiste põhjal küsimustele kirjalikult.

1. Milliste probleemidega sattusid küüditatud oma teekonnal kokku? Kas te oskate nimetada näiteid, mida allikas pole kirjeldatud?
2. Kas kõikide küüditatute teekond oli sarnane? Millest see tulenes?
3. Mis võis teie arvates olla põhjuseks, et valvurid keeldusid uksti avamast isegi paraski kasutamise hetkeks?

Allikas E. Olmetingimused „reisil“

Söömisega polnud asi eriti hull, kõigil oli midagi söödavat kaasas ja isu oli kehv, paar võileiba ajas asja terveks päevaks ära. Palju tõsisem oli lugu joogivee ja paraskitega. Meie vagunis küll joogivesi päris otsa ei saanud. /---/ Mõnes vagunis aga, kelleni Arukülas vee järel käimise järjekord ei olnud jõudnud, oli asi kujunenud väga jubedaks. Üks ema jutustas veel aastaid hiljem jubedusega, kuidas tema väike tütreke oli monotoonselt soigunud: juua, juua, juua ...

Hull oli lugu ka paraskitega. Ämbreid ei olnud vagunis palju ja viimast joogiveeämbrit ei saanud ka ära reostada. Vagunis oli aga üle poolesaja inimese. Paraskid said õige pea täis, rongi sõites loksus nende sisu vaguni põrandale ja valgus haisedes nende inimeste pakkide alla, kes olid pidanud end sisse seadma vaguni keskel. Rong peatus jaamades õige mitu korda. Siis me põrutasime seestpoolt vaguniuksele. Enamasti ilmus siis ukse taha keegi valvuritest ja päris, mis viga. Nõudmisele, et avatagu ukse, et avatagu ukse, antagu vett ja lastagu paraskid välja valada, vastati aga lakooniliselt, et kui tuleb aeg, küll siis avatakse. Lõpuks ähvardasime, et raiume paraskite tühjendamiseks vaguni põrandasse augu. Selle peale kosteti, et eks proovige ainult, meil on katusel kuulipilduja. Ei jäänud siiski midagi muud üle, kui raiuda auk, ei võinud ju s...a sisse ära uppuda. Kellelgi oli kompsu pakitud kirves. Kõik saed ja kirved, mida vagunisse laadimisel märgati, olid ära korjatud. Raiusimegi siis vaguni ukse juurde põrandasse augu, püüdes kirvega lüüa siis, kui vaguniratas rööbaste liitekohal raksatas. Nii lahenes esimene tapiühiskonna olme probleem.

Susi, Arno: Reis kaugele [Mälestused 1949. a. küüditamisest ja elust Siberis 1944–1961] lk 13.

Tööleht 5

Ülesanne: Esitage oma rühmakaaslastele oma allikast lühike kokkuvõte. Seejärel täitke üheskoos faktipüramiid küüditamiste kohta.

Küüditamine

Mis on? (definiitsioon)

Millal toimus?

Mis oli põhjuseks?

Millised olid iseloomulikud jooned?

Mis olid tagajärjed?

